

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ
ОЛИЙ ВА ЎРТА МАХСУС ТАЪЛИМ ВАЗИРЛИГИ

ФАРҒОНА ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

**FarDU.
ILMIY
XABARLAR-**

1995 йилдан нашр этилади
Йилда 6 марта чиқади

1-2021

**НАУЧНЫЙ
ВЕСТНИК.
ФерГУ**

Издаётся с 1995 года
Выходит 6 раз в год

Муассис: Фарғона давлат университети.

«FarDU. ILMİY XABARLAR – НАУЧНЫЙ ВЕСТНИК. ФерГУ» журналі бир йилда олти марта чоп этилади.

Журнал филология, кимё ҳамда тарих фанлари бўйича Ўзбекистон Республикаси Олий аттестация комиссиясининг докторлик диссертациялари асосий илмий натижаларини чоп этиш тавсия этилган илмий нашрлар рўйхатига киритилган.

Журналдан мақола кўчириб босилганда, манба кўрсатилиши шарт.

Ўзбекистон Республикаси Президенти Администрацияси ҳузуридаги Ахборот ва оммавий коммуникациялар агентлиги томонидан 2020 йил 2 сентябрда 1109 рақами билан рўйхатга олинган.

Муқова дизайни ва оригинал макет ФарДУ таҳририят-нашриёт бўлимида тайёрланди.

Таҳрир ҳайъати

Бош муҳаррир
Масъул муҳаррир

МАКСУДОВ Р.Х.
ЎРИНОВ А.А.

ФАРМОНОВ Ш. (Ўзбекистон)
БЕЗГУЛОВА О.С. (Россия)
РАШИДОВА С. (Ўзбекистон)
ВАЛИ САВАШ ЙЕЛЕК. (Туркия)
ЗАЙНОБИДДИНОВ С. (Ўзбекистон)

JEHAN SHANZADAN NAYYAR. (Япония)
LEEDONG WOOK. (ЖанубийКорея)
АЪЗАМОВ А. (Ўзбекистон)
КЛАУС ХАЙНСГЕН. (Германия)
БАХОДИРХОНОВ К. (Ўзбекистон)

ҒУЛОМОВ С.С. (Ўзбекистон)
БЕРДЫШЕВ А.С. (Қозоғистон)
КАРИМОВ Н.Ф. (Ўзбекистон)
ЧЕСТМИР ШТУКА. (Словакия)
ТОЖИБОЕВ К. (Ўзбекистон)

Таҳририят кенгаши

ҚОРАБОЕВ М. (Ўзбекистон)
ОТАЖОНОВ С. (Ўзбекистон)
ЎРИНОВ А.Қ. (Ўзбекистон)
РАСУЛОВ Р. (Ўзбекистон)
ОНАРҚУЛОВ К. (Ўзбекистон)
ГАЗИЕВ Қ. (Ўзбекистон)
ЮЛДАШЕВ Г. (Ўзбекистон)
ХОМИДОВ Ғ. (Ўзбекистон)
АСҚАРОВ И. (Ўзбекистон)
ИБРАГИМОВ А. (Ўзбекистон)
ИСАҒАЛИЕВ М. (Ўзбекистон)
ҚЎЗИЕВ Р. (Ўзбекистон)
ХИКМАТОВ Ф. (Ўзбекистон)
АХМАДАЛИЕВ Ю. (Ўзбекистон)
СОЛИЖОНОВ Й. (Ўзбекистон)
МАМАЖОНОВ А. (Ўзбекистон)

ИСОҚОВ Э. (Ўзбекистон)
ИСКАНДАРОВА Ш. (Ўзбекистон)
МЎМИНОВ С. (Ўзбекистон)
ЖЎРАЕВ Х. (Ўзбекистон)
КАСИМОВ А. (Ўзбекистон)
САБИРДИНОВ А. (Ўзбекистон)
ХОШИМОВА Н. (Ўзбекистон)
ҒОФУРОВ А. (Ўзбекистон)
АДҲАМОВ М. (Ўзбекистон)
ХОНКЕЛДИЕВ Ш. (Ўзбекистон)
ЭГАМБЕРДИЕВА Т. (Ўзбекистон)
ИСОМИДДИНОВ М. (Ўзбекистон)
УСМОНОВ Б. (Ўзбекистон)
АШИРОВ А. (Ўзбекистон)
МАМАТОВ М. (Ўзбекистон)
ХАКИМОВ Н. (Ўзбекистон)
БАРАТОВ М. (Ўзбекистон)

Муҳаррирлар: Ташматова Т.
Жўрабоева Г.

Мусахҳиҳлар: Шералиева Ж.
Мамаджонова М.

Таҳририят манзили:

150100, Фарғона шаҳри, Мураббийлар кўчаси, 19-уй.
Тел.: (0373) 244-44-57. Мобил тел.: (+99891) 670-74-60
Сайт: www.fdu.uz

Босишга рухсат этилди:

Қоғоз бичими: - 60×84 1/8

Босма табоғи:

Офсет босма: Офсет қоғози.

Адади: 100 нусха

Буюртма №

ФарДУ нусха кўпайтириш бўлимида чоп этилди.

Манзил: 150100, Фарғона ш., Мураббийлар кўчаси, 19-уй.

**Фарғона,
2021.**

У.Ҳамдамов	
Истиқлол даври ўзбек романлари рамз поэтикасига чизгилар (Аҳмад Аъзамнинг “Рўё ёхуд Ғулистонга сафар” романи мисолида)	198
О.Холматов	
XX аср Ғарб прозасида “Йўқотилган авлод” муаммоси	202
Г.Ҳайдарова	
Собир Абдулла ижодида Алишер Навоий аънаналари	205
Ҳ.Раҳматжонова	
Аваз Ўтар сатирасида тадрижийлик	210
Н.Мўминова	
Халқ инонч айтимлари хусусида	213
А.Муҳиддинов	
Тилнинг генетик ва ижтимоий негизли парадигмасининг транзитивлиги	216
Д.Юлдашева	
Болалар нутқида лакуна ва унинг ифодаланиши	219
Ҳ.Сотвалдиева	
Мақоллар ва уларнинг лингвистик хусусиятлари	222
Н.Ҳамраев	
Даврий нашрларда тил тараққиётига доир илмий ёндашувлар таҳлили	225
Ш.Асқарова	
Ўзбек-немис билингвизмида интерференция ҳодисалари	228
З.Тўйчиева	
Ўзбек тилида исм танлаш масалалари	232
Р.Ҳамдамов	
Интернет-маркетинг терминларининг ўзига хос хусусиятлари ва уларни ўзбек тилида ифодалаш муаммолари	235
Д.Исроилова	
Нофилологик олий таълим муассасаларида талабаларни ўқитиш жараёнида маданиятлараро компетенцияни шакллантириш	238
Ф.Анварова	
Чет тили илк ўрганувчиларида юзага келадиган муаммоларни бартараф қилишда машқлардан фойдаланиш	242
	ФАНИМИЗ ФИДОИЙЛАРИ
Зулматда зиё излаган юксак салоҳият соҳиби	245
Мукаррам инсон ёди	248
	БИБЛИОГРАФИЯ
Библиография	250

УДК: 8-1/-9+8-7

АВАЗ ЎТАР САТИРАСИДА ТАДРИЖИЙЛИК
ПОСТЕПЕННОСТЬ В САТИРЕ АВАЗА ОТАРА
GRADUALITY IN THE SATIRE OF AVAZ OTAR

Хуснида Раҳматжонова¹

¹Хуснида Раҳматжонова

– ФарДУ адабиётшунослик кафедраси
магистранти

Аннотация

Мақолада ўзбек мумтоз адабиётининг таниқли намояндalarидан бири Аваз Ўтар ижоди мисолида сатиранинг тадрижий такомил ҳақида сўз боради.

Аннотация

В статье рассматривается постепенное развитие сатиры на примере Аваза Отара, одного из самых известных представителей узбекской классической литературы.

Annotation

The article deals with the gradual development of satire on the example of Avaz Otar, one of the most famous representatives of Uzbek classical literature.

Таянч сўз ва иборалар: анъана, ўзига хослик, ижтимоий ҳаёт, воқеликка муносабат, сатира, бадиий тасвир, тадрижий такомил.

Ключевые слова и выражения: традиция, самобытность, общественная жизнь, отношение к действительности, сатира, художественный образ, постепенное совершенствование.

Keywords and expressions: tradition, originality, social life, attitude to reality, satire, artistic image, gradual perfection.

Бадиий адабиёт ижтимоий ҳаётнинг кўзгусидир. Воқеликда рўй бераётган ходисалар, турмушдаги ўзгаришлар, халқнинг орзу-умидлари ва интилишлари даврнинг пешқадам кишилари бўлган сўз санъаткорларининг қалами орқали у ёки бу даражада акс этиб боради. Албатта, воқеликнинг қандай ва қайси позицияда туриб бадиий ифодаланиши шоирнинг дунёқараши, истеъдоди, феъл-атвори, таъбидаги муайян мойилликлар таъсирида юзага келади. Тақдирдан хушнудлик ёки аксинча замона носозликларидан норозилик, ўз мақеидан ифтихор ёхуд давр адолатсизликларидан шикоят шоир ижодида мадҳ типига лирик асарлар ёки аксинча сатирик руҳдаги бадиий адабиёт намуналари майдонга келишига сабаб бўлади.

Хоразм адабий муҳити ҳақида сўз кетганда ҳам ана шу икки позицияда турган ижодкорларни кўз олдимишга келтиришимиз мумкин. Хива хони Муҳаммад Раҳимхон Феруз топшириғига кўра шоир Табибий томонидан тартиб берилган “Мажмуаи си шуаро” (ўттиз шоир ҳақида) тазкирасида Хоразм адабий муҳитининг етакчи ижодкорларидан ўттиз нафари ҳақида маълумот берилган. Тазкирада XIX аср

охири – XX аср бошларида Хоразмда яшаб ижод этган шоирларнинг ҳар бирига хос асосий хусусият уларнинг таҳаллуси олтидан келтирилган ва бу айни пайтда уларнинг мухтасар таърифи ҳамдир. Уларнинг кўпчилиги қасида ва назира ёзишда, баъзилари лирик шоир сифатида, айримлари эса сатирик асарлар яратишда пешқадам бўлганлар. Сарой муҳитида уларга бир хилда муносабатда бўлинмаганлиги, маддоҳ ҳамда назирагўй шоирлар кўпроқ хон илтифотида пойиқ бўлганлари, ҳажвчи шоирлар эса эътибордан четда қолиб, ҳатто таъқиб остига олинганликлари ҳақида маълумотлар сақланиб қолган [6, 17].

Агар Табибий тазкирасини Фазлийнинг Қўқон адабий муҳити намояндalари ҳақидаги “Мажмуаи шоирон” тазкираси билан таққосласак, сезиларли тафовутни кузатамиз. Фазлий “Мажмуаи шоирон”да “ба таъби шоҳ” – шоҳнинг дидига мос келадиган асарлар ёзган шоирлар (Фазлий, Мушриф, Адо, Хижлат ва бошқалар) таҳсину мақтовларга сазовор бўлса, халқнинг оғир ҳаётини тасвирлаб, ўз замонасига норозилик билдирган Махмур, Гулханий каби қаламкашлар очикдан очик қораланиб,

камситилади. Табибийнинг Хоразм шоирлари ҳақидаги тазкирасида эса бирорта шоир шахсиятига нисбатан ҳақоратомуз сўзлар қўлланилмайди. Аваз, Камолий, Роғиб, Мутриб Хонахароб каби шоирларга нисбатан танқидий муносабат учраса-да, бу фақат уларнинг ижодига тегишли ва асосли

бўлиб, уни инсон сифатида ерга уришга интилиш йўқ [7,13].

Дарҳақиқат, ҳаёт ҳақиқатини куйлаш борасида Хоразм адабий муҳитининг йирик вакиллари Аваз, Сўфи, Хонахароб бошқа шоирлардан фарқ қиладилар. Аваз Ўтар буни куйидагича эътироф этган эди:

*Гарчи жаҳонда кўпдурур ағзол аё аҳли уқул,
Лекин Аваз назмига ҳар абёти девон ўхшамас* [5,56].

Дарҳақиқат, Аваз хон илтифотида сазовор бўлиш учун тиришмагани, маддоҳликдан йироқ бўлганлиги учун ҳам саройдан четлаштирилган. Унинг табиатидаги исёнкорлик, ҳажвга мойиллик, тўғрисўзлик шахсий ҳаётида ҳам кўплаб кулфатлар келтирди. Бу эса ўз навбатида шоир ижодида замон носозликларидан шикоят ҳамда воқеликка танқидий назарни келтириб чиқарди:

*Хужум этгевси бошима дарду ғам,
Замону замону замону замон.
Мени ҳолим ашъорим ичра дурур
Баёну баёну баёну баён.*

Шоирнинг иқтисодий ночорликда кун кечириши, ҳукмрон табақаларнинг назаридан қолиши, истеъдодига яраша эътибор топа олмаслиги унинг руҳиятида исёнкорлик туйғуларини уйғотиши табиий эди. Шунинг учун бўлса керак, ўз нафратига дучор бўлган амир-амалдорларнинг ҳомийси бўлмиш хоннинг бошини олишга поки – ханжар бўлишга ҳам тайёрлигини айтади:

*Билинг, ушбу замон ғамнокидурман,
Куйиб ўртанмиш элнинг хокидурман.
Авазким назм элининг чолокидурман,
Бошин олмоққа хоннинг покидурман.*

Унинг бу исёнкорлиги ҳукмрон доираларни бефарқ қолдирмаслиги табиий эди. Шунинг учун ҳам у қаттиқ жисмоний жазога ҳукм қилиниб, 150 қамчи урилади. Уни эл назаридан четда сақлаш, овозини ўчириш учун жинни деб эълон қилинади ва чет бир ердаги мазористонга кишанлаб қўйилади. Албатта бу ҳол шоирни тушкун ҳолатга солади. У давр ва муҳитдан, замона носозлигидан қаттиқ изтиробга тушади. Ўзининг толеи пастлигидан, кулфату балоларга дучорлигидан нола чекади:

*Кўзумга даҳр ўлуб яксар қоронғу,
Анга шому саҳарда келмас уйқу.
Келур бошимга турфа можаролар,
Хужум айлаб бори хайли балолар.*

Шоир бора-бора ҳаётни кенгроқ ва чуқурроқ идрок эта бошлайди. Ён атрофида ўзига ўхшаш жуда кўп бахтсиз кишиларни, ижтимоий адолатсизликларни кўра бошлади. У аксарият меҳнаткаш, ҳунарманд ва маърифат соҳибларини ғам-аламда, жоҳил давлатмандларни айш-ишратда кўрди. Замона кулфатларидан ўзи сингари азият чекаётган кишиларга ҳамдардлик туйғуларини ифода эта бошлади:

*Қима дарди дилим изҳор қилсам гар мани бедил,
Ўзимдин минг батарроқ дард била мубтало кўрдум.
Қима сирримни изҳор айласам ман ушбу оламда,
Ўзим ёнелиғ барисин дарду ғамга мубтало кўрдум.*

Аваз яшаган муҳитда ҳукмрон доиралар бирон нарсага қурби етмаган оддий фуқарога ҳам, мол дунёси бўлмаган олим, фозил кишиларга ҳам паст назар билан қараш ҳоллари учрар эди. Уларнинг андозаси насл-насаб, мансаб ва мол дунё эди. Шоир ўз мол-дунёсини кўз-кўз қилувчи, ноинсофлик воситасида бойлик орттирувчи давлатмандларни қоралаб, уларнинг кибру ҳавосидан кулади, нафратланади. Уларга қарата айтадики:

*Эй ғани, кибр ила наҳват таркин айлаб ихтиёр
Оқил эрсанг кир диёри фақр аро кошона тут.*

Шоир яшаган муҳитнинг ижтимоий иллатларидан яна бири киборлар оламининг молдунёга муккасидан кетиб, бу йўлда ҳар қандай қабихликдан қайтмасликлари эди. Бой ва аъёнларнинг худбин ва баднафсликларидан озорланган шоир аччиқ заҳарханда билан шундай дейди:

*Оламда бари иш қарамис сийм ила зарга,
Аҳли замон, э кўнгул, дегувси яхши киши –
Кимни бор эрса баса ёнида сийму зари.*

Шоирнинг бундай табақалар устидан сатирик таҳлили ва хулосалари бу билан тугамайди. Халқимизда “Бой кийса муборак бўлсин, камбағал кийса қаердан олдинг?” деган аччиқ заҳархандали матали бор. Аваз ана шу фольклор манбаидан унумли фойдаланиб, айрим бадавлат кишиларнинг бахиллиги ҳамда ҳасадгўйликларини ҳам аччиқ кулгига рўпара қилади:

*Ҳасудлиг айлаб бу замон ким берди дер аҳли жаҳон,
Кийса янги хилъат агар қашшоқ-қаллош устина.*

Ёки куйидаги мисралардаги сатирик хулосаларга эътибор берайлик:

*Гардун дун зулму ситам озода элга қилғуси,
Жавру жафо ойинини фош айлабон фош устина.
Бўйла мурувватсиз замон аҳли эрурким, э Аваз,
Гар топса фурсат бергуси оғу қўшиб ош устина.*

Аваз яшаган даврнинг энг катта иллатларидан яна бири меҳнаткаш омманинг ўз меҳнати самарасидан баҳра ололмаслиги, “ўроқда йўқ, машоқда йўқ, хирмонда ҳозир”ларнинг текинхўрликдан уялмасликлари эди:

*Дигар наҳли чекиб меҳнат бировлар,
Вале ондин кўрар роҳат бировлар.*

Ўзи мансуб бўлган жамиятдаги адолатсизлик, амир-амалдорларнинг ноинсофлиги, бой-бадавлат кишиларнинг кибр-ҳавоси ва худбинлиги, айрим дин ва шарият пешволарининг мунофиқлиги ва риёкорлиги, охир-оқибат шоир томонидан куйидагича ҳукм ва хулоса чиқарилишига олиб келди:

*Жаҳонда шуму бадбахт ул кишидурким сабоҳу шом,
Берур бечора у дармондаларга жавр ила озор.
Қилиб қаҳру ситам беҳаду сон келгунча илгидин,
Ғариб афтодаларнинг ҳолига кулеу қилур изҳор [4,141].*

Ҳаёт воқеликларини мунтазам кузатиб борган Аваз халқ бошига тушаётган азоб-уқубатларга бефарқ бўла олмас эди. Шунинг учун ҳам кундалик ҳаётда рўй бераётган ҳодисаларга муносабатини билдирар экан, унинг ижодида мавзулар кўлами тобора кенгайиб борди. Шоир яратган асарларда жамиятдаги иллатларни фош қилиш бора-бора муайян ва аниқ шахслар тимсолида амалга оширила бошланди. Чунки шоир эл-юртга кулфат келтираётган, одамлар нафратига дучор бўлаётган кимсаларга қарши адабиётни, сатириани қурол қилиб олди.

Адабиётлар:

1. Абдуллаев В. Ўзбек адабиёти тарихи. –Т., 1980.
2. Абдурасулов М. Ўзбек маърифатпарвар шоирлари. –Т., 1972.
3. Абдуғафуров А. Навоий ижодида сатира. –Тошкент. 1972.
4. Абдуғафуров А. Ўзбек демократик адабиётида сатира. Т. 1961.
5. Асрлар нидоси. Ўзбек адабиёти намуналари. Тошкент. 1982.
6. Юсупов Ю. Хоразм шоирлари. Тошкент. 1967 йил.
7. Маткаримова С. Табибий – тазкиранавис. Тошкент. 2007 йил.

(Тақризчи: Ҳ.Жўраев – филология фанлари доктори).